

illetve a börtönök után leírt visszaemlékezések összevetésével rekonstruálja Endrédy Vendel fogóságának részleteit, miközben a feljegyzések hitelességét annak nyelvezete gondos elemzésével, az AVH-s terminológia elemeinek felmutatásával vizsgálja. Ezek a szakmai tények, a kötet sikerült-ségének egyik titka, vagy inkább záloga viszont jó részt magában a választott személy lényében és munkásságában lehet, aki a maga intellektuális erejével és morális integritásával szinte előre garantálja a könyv minőségét. Nem mintha nem lehetne rossz könyvet írni Endrédy Vendelről, sőt, a téma önmagában mindenféle hermeneutikai problémát felvetne (ezekre Cúthné Gyóni Eszter nem is tér ki — nem is vállalkozott rájuk), de ezek a kérdések is csak abban a szöveggörnyezetben értelmeződnének, akár csak utólag is, melyeket maguk a feljegyzések jelentenek, állítanak elénk. Ha hajlandók és képesek volnánk a feljegyzéseket a forráskritikain (a kötet erre vállalkozott és azt tökéletesen el is végzi) kívüli, akár antropológiai, politikai, egyháztörténeti, sőt akár poétikai, vagy humor-esztétikai szempontból is tekinteni, akkor látszana majd meg, milyen kincsek is valójában ezek a szövegek. Az elhallgatások, az emlékezet hiányaira való folyamatos utalások, a néhol lényegtelennek tűnő, ugyanakkor beszédes módon már-már szószátyár (elkerülő) mondatok, vagy éppen a rövid, minden bővítményt kerülő állítások a durvított vallatási beszédmódba durvított módon illeszkedő önkéntes intelligencia-korlátozás (alázat) folyamatos alkalmazásának jelei, melyek lehetőséget teremtenek a vallónak arra, hogy védje, óvja mindazokat, akikről beszélnie kellene, ha akarna. De nem akar, és mégis kell. Szemmel látható, hogy a számára kevésbé szimpatikus személyekkel is nagyon óvatosan bánik, ugyanakkor kivételes szeretetének személyeit sem hozhatja nehéz helyzetbe. Egyszerűen zseni, egy újabb morális zseni az egyház szenvedéslajstromában. Eddig is tudtuk, hallottuk, hogy Endrédy micsoda figura volt (Pálos Antal jezsuita nem egyszer mesélt nekem is térdeit csapkodva nevetés közben Endrédyvel közös becsapódásuk történeteiről), most mégis, ilyen-olyan módszerekkel bele-beleolvashatnánk a forrásba magába. Belenézhetnénk ennek az erkölcsi zseninek a szemébe, úgy, ahogyan ő néz ránk a kötet borítójára tett képen — belehallgathatnánk szavaiba, hallgatásaiba a vedlő lények egyikének, egyikének azoknak az igazaknak, akik miatt még áll a folyamatosan menekülő mindenség, és nem restell a Nap erre a zimankós, amúgy is halottakkal és szentekkel teli novemberi napjára is melegeket adni — felderíteni fényét ránk, kevésbé jól-sikerültekre is. (Harangozó Miklós: *A hűség útján. Szabó M. Irén nővér az Isteni Szeretet Leányai Társulata tartományfőnöknője bizalmas rendi körlevelei 1944–1950 között.* Celldömölk, 2015; Bertalan Péter: *In memoriam P. Vezér Ferenc.*

A Pálos Rend és az állambiztonság küzdelme. Hálózatok szorításában. Éghajlat, Budapest, 2015; Cúthné Gyóni Eszter: *Egy fogoly apát feljegyzései. Endrédy Vendel zirci apát feljegyzései az ÁVH börtönében.* METEM, Budapest, 2015)

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS

GILLES EMERY: A SZENTHÁROMSÁG Teológiai bevezetés a katolikus szentháromságtanba

Ez a viszonylag rövid, de annál tartalmasabb és rendszerezettebb könyv is bizonyítéka a szentháromságtan iránti megújult érdeklődésnek a katolikus teológia elmúlt évtizedeiben. A szerző, Gilles Emery OP szándéka, hogy alapvető teológiai bevezetést adva „(...) megmutassa annak értelmét és igazságát, amit a szentháromságos Isten saját misztériumából kinyilatkoztatott nekünk”. (9.) Ebből a célkitűzésből következik, hogy a könyv egyfajta fegyelmezettséggel, nem annyira különböző jelenkori teológiai áramlatokat akar párhuzamosan megszólaltatni, és nem is a jelenkori kérdésfeltevések határozzák meg a struktúráját (bár azokból sokra implicite válaszol).

Könyvének felépítése ezért inkább klasszikusnak mondható: kiindulópontja az egyház liturgikus gyakorlata, illetve a szentírási tanúságtétel, melyek a hívő értelem számára mintegy utak a szentháromságos hithez. Ezután az újszövetségi kinyilatkoztatás tárgyalása következik. A harmadik fejezet szól a dogmatörténetről, vagyis az egyház szentháromságos hitének hitvallásokba, dogmatikai formulákba való rendeződéséről. A negyedik fejezet tárgyalja a szentháromságtan alapfogalmait, különleges figyelmet szentelve a személyi kifejezésnek. Az ötödik fejezet az Atyáról, a Fiúról és a Szentlélekről szóló klasszikus tanítást mutatja be. Az utolsó fejezet pedig kapcsolatba hozza a szentháromságos misztériumot a dogmatika többi traktátusaival: bemutatja a Szentháromság teremtő és megváltó tevékenységét, vagyis a hit többi alapigazságaival való szerves kapcsolatát — ezzel is kifejezve, hogy a Szentháromságról szóló teológiai reflexió nem haszontalan, gyakorlati következmények nélküli racionális okoskodás (amivel Kant vádolta annak idején kora szentháromságtanát), hanem a Szentháromságról szóló tanítás a keresztény teológia egészét meghatározza.

A szerző, Gilles Emery atya a svájci domonkos provincia tagja, a fribourgi egyetemi teológiai kar dogmatika tanszékének professzora, 2004 és 2014 között a Nemzetközi Teológiai Bizottság tagja. A dogmatikán belül, több évtizede foglalkozik több nyelvre lefordított monográfiákban és tanulmányokban a szentháromságtannal. (Legfontosabb: *La théologie trinitaire de saint Thomas d'Aquin.* „Théo-

logies”, Cerf, Paris, 2004 [2005].) Ez a háttér a könyv egészére rányomja bélyegét: a szenttamási teológia, a tamási teológiai látásmód inspirációként, bevált és normatív teológiai iránymutatásként, és mint a teológiai módszer modellje, végigkíséri a könyvet. Ez azonban nem azt jelenti, hogy Emery atya idézetgyűjteményként használja Tamást, szolgálai és a kontextusból kiragadva ismételve a szavait, sem pedig azt, hogy a tamási reflexió belső ismerete és használata feleslegessé tenné a modern és kortárs teológiai reflexiót. A tamási inspiráció leginkább ott érhető tetten, hogy a könyv nem pusztán racionális kutatás kíván lenni, vagy dogmatörténeti adatok bemutatása, hanem elsősorban szemlélődő bölcsességi gyakorlat, melynek célja Isten misztériumát minél mélyebben megközelíteni: már itt a földön Isten szemlélésének megízlelésére akar elvezetni. Ez szükségessé teszi az értelem türelmes megtisztítását.

Viszonylag rövid, és a művelt nagyközönség számára is befogadható műről van tehát szó: üdítő mind a tartalma, mind pedig a teológiai módszere, amely a dogmatikát, a teológia művelését nem a lelkesítéstől, a gyakorlati keresztény élettől izoláltan gondolja el, hanem azzal szerves egységben, mintegy „lelki gyakorlatként”. (Ford. Szabó Ráhel; *Kairoosz*, Budapest, 2015)

DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG

GÖRFÖL TIBOR: ISTEN ÉS A VALÓSÁG Teológiai kisesszék

A könyv drámai felütésű címe előtt az olvasó elsőre vigyázzba vágja magát. „Isten és a valóság” — akár az európai szellem és vallás alfája és ómegája lehetne. Ilyen címmel talán a középkori summák korában lehetett előállni nagyobb feltűnés nélkül, vagy legföljebb még a klasszikus német filozófia idején, de akkor is szigorúan csak abban az esetben, ha a szerző a keresztiségben a Georg Wilhelm Friedrich nevet kapta, és a Hegel házaspár gyermekeként jött a világra (pontosabban: a Létre). Ezzel szemben a borító képén dekoratív színes buborékok lebegnek, a sötét háttér ellenére szinte vidáman. Pihenőállásba ereszkedhetünk. Ha azután felütjük a könyvet, és átfutjuk a tartalomjegyzéket, akár le is ülhetünk az olvasáshoz, mert lám, szelíden sorjázna a címek, és bár némelyik igencsak drámai tartalmat sejtet (*Hétköznapiak termékeny sivataga, Van-e időtlen szenvedés?*), immár tudjuk, hogy nem a dogmatika roppant Istenével mint Nappal, és nem a transzcendentális metafizika Valóságával mint Óceánnal lesz dolgunk. Pontosabban velük, de apró vízcseppekben, melyekben emberi léptékkel mérhetően együtt vannak, bár nem azonosak. Végére sem Istennel, sem a Való-

sággal nem a maguk, hanem a magunk mérete szerint találkozunk: cseppekben.

A kis kötet tehát írások — saját műfaji meghatározása szerint: kisesszék — cseppjeire bontva beszél Istenről és a valóságról. Hogy milyen Istenről, az nyilvánvaló: a Biblia, a keresztény hit Istenéről, bár szóba kerülnek más vallások is (*Amikor megszületik a világ — A megvilágosodás tapasztalata Keleten és Nyugaton; Vallások és határok — Henri Le Saux, a kereszténység és a hinduizmus élő egysége*). De milyen Valóságról? A keresztény hit fényénél észlelt valóságról, és a kereszténység valóságáról. Mindkettőre példa a felszabadítás teológiájáról szóló írás (*A politikai szentség útján*). Merthogy a szerző legmélyebb intenciója szerint a keresztény hit nem kívülről lép be a valóságba, hogy megbirkózzék vele, legyűrje vagy elviselje, hanem titokzatos módon, csak a hit számára észlelhetően — egyszersmind kötelező módon észlelendően — *otthon* van benne, akár érzi ezt olykor, akár nem, elvégre Istennek a valóságába, még ha nem is az isteni valóságba teremtett (egyelőre). Mindazonáltal az ember jelen állapotát tekintve elsősorban a *világban* él, nem a valóságban, ez utóbbiban inkább horgonyoz, emlékezik rá és vágyakozik utána (ha még nem felejtette el teljesen). *A megélt világ* pedig nem azonos a valósággal — mi lenne hivatottabb erre figyelmeztetni, mint a vallás teológiája (és természetesen a filozófia gondolkodása). De mi csak a világot látjuk — már ha látjuk egyáltalán, nem pedig világburkokat építünk magunk köré, és azokba meresztjük tekintetünket, hogy azután abból merítsük világlátásunkat. A világban felismerni a valóságot, és a valóságban felmutatni Isten nyomát — ez lehet ma a teológia művelőjének egyik feladata. S mivel ez a világon keresztül vezet, ezért a világban kell tájékozódnia.

Ahhoz, hogy valaki értelmesen tudjon látni a bonyolult világban — akár csak a teológia, az egyház világában —, túl azon, hogy a teremtett valóságot kell alapul vennie, a jó szemem kívül óriások is keltenek, akiknek a vállán állva messzebbre láthat, így biztosabban felmérheti, mi lényeges és mély, illetve mi mellékes és időleges, egyszóval mi valóságos, mert köze(l) van Istenhez. Ezzel nem érdemeit kisebbítjük, hanem szellemi ízlését dicsérjük — egyebek között azért, mert megfogadta Szent Bernát mondását. A dolgozatok tanúsága szerint a szerző leginkább Hans Urs von Balthasar és Karl Rahner életművének teológiai magasából szemlézi a jelenségeket, bár fontos magaslati tájékozódási pontnak tekinti az evangélikus Wolfhart Pannenbergert is (*Az evangéliumi radikalitás korunkban. Isten új neve: az abszolút jövő*).

Görföl Tibor nem egyszerűen a teológia művelője, hanem művelt teológus. Műveltség és a teológia művelésének összekapcsolása bizony távolról sem magától értődő. A „*Fogyatékos kereszténység*” címet viselő írás joggal bírálja az egyház félelmét